

П. Петровський

ПРОБЛЕМА РОЗУМІННЯ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

Розглянуто феномен розуміння як результуючу раціонального опосередкування когнітивних і ціннісно-практичних значень. Розкрито відмінність розуміння від знання та вміння. Обґрунтовано важливість для публічного управління формування дискурсивного розуміння проблем соціального розвитку як однієї із необхідних умов їх вирішення.

Ключові слова: когнітивний дисонанс, знання, розуміння, притомне розуміння, дискурс, дискурсивне розуміння, публічне управління.

В умовах необхідного розширення демократії, децентралізації влади державне управління реформується в публічне, з характерними для нього властивостями широкого залучення громадськості, сервісного призначення й транспарентності. Дієва участь широкого кола представників різних соціальних сфер – політики, владних інституцій, науково-експертного середовища, громадянських об'єднань у здійсненні публічного управління, перетворює його у складний процес пошуку спільних рішень, досягнення консенсусу тощо. Водночас в Україні відчутний вплив негативних тенденцій, прагнень до збереження монопольного становища олігархів й окремих владних груп. Значні інформаційні атаки на суспільство і його демократичні перетворення спостерігаються в рамках гібридної війни з боку РФ. Кожен із вказаних суб'єктів здійснює власний дискурс – систему поглядів, що артикулюється й розповсюджується в суспільстві як лінія формування й реалізації бажаних змін.

Ці та низка інших умов українського сьогодення сприяють формуванню когнітивного дисонансу – стану суспільної свідомості, якому властиві суперечності в сприйнятті реальної ситуації, втрата ціннісних критеріїв оцінки дійсності, розмивання прикметних рис соціальної й політичної ідентичності, відсутність чітких орієнтирів суспільного розвитку тощо. Тому вельми актуальним стає завдання – формувати відповідне ситуації розуміння складних трансформаційних процесів українського сьогодення. Значимість цього розуміння підсилюється його роллю необхідного чинника прийняття успішних управлінських рішень і забезпечення демократизму публічного управління.

Теоретико-методологічною основою пропонованого розгляду є ідеї теоретиків публічного управління, що розкрили низку необхідних умов забезпечення демократизму сучасного соціально-управлінського процесу, комунікативної поліфонічності публічної сфери, єдність особистісних і загальносоціальних інтересів. М. Вебер фіксував необхідність виокремлення особливого підрозділу науки – соціології розуміння, завданнями якої будуть трактування суб'єктивного сенсу людських дій, визначення рівня їх осмисленого співвіднесення з діями інших осіб, а також виходячи з цього – встановлення міри передбачуваності соціальної поведінки. На думку М. Вебера складність розуміння соціальних процесів долається раціонально-доцільним тлумаченням, за допомогою якого встановлюється очевидність скритих мотивів [1]. Реальною основою такого розуміння є

“впевненість у тому, що суспільно об’єднуючі дії функціонують раціонально, тобто відповідно до відомих правил” [2].

Проблема розуміння була в полі зору багатьох інших дослідників, що в межах посткласичних концепцій герменевтики та комунікативної раціональності розкрили значимість для публічного управління практики комунікації як засобу послаблення соціальних проблем і досягнення соціального порозуміння (Дільтай, Гадамер, К. Апфель, П. Рікер, Ю Габермас та інші).

Метою пропонованої статті є обґрунтування значення проблеми розуміння для теорії та практики публічного управління та особливостей її вирішення в умовах сучасного українського дискурсу.

Розуміння можна насамперед визначити як результат раціонального усвідомлення реальних, а не вигаданих проблем. За сучасних умов неоднозначності останніх об’єктивність розуміння досягається шляхом подолання пелени хибних нашарувань, проникнення через нагромадження симулякрів до автентичних подій та їх істинного відтворення в науці.

Розуміння має первинний лінгвістичний аспект – сприйняття мовних текстів у їх безпосередньому значенні. Проте справжнє розуміння полягає в ідентифікації сенсу знання, його співвіднесення з власною для суб’єкта життєвою позицією, легітимацією особистісною системою цінностей конкретного факту сприйняття тощо.

З точки зору мислення, розуміння – це рух думки від емпірично сприйнятої дійсності (і попереднього теоретичного і практичного досвіду) до категоріального осмислення конкретної предметної ситуації, осмислення як надання значення – певної міри цінності ситуації для предметно-практичної діяльності. Тим самим у свідомому розумінні відбувається “вписування” знання (про подію, базове знання тощо) в систему власних ціннісних координат, ідентифікація культурного сенсу із власною системою значень. Преформативна функція надання значень (формування власного розуміння) дає змогу здійснювати значні трансформації різного знання, включно із його деформацією. Такому спрощенню дійсності сприяють різні установки, що репрезентують поверхневе усвідомлення чуттєвого матеріалу, відсутність критичного співставлення даних, сприйняття повідомлень на віру тощо. Доречно наголосити, що для кожної конкретно-історичної форми культури існує свій фонд (матриця) загальноприйнятих значень, сукупність архетипів – форм колективного підсвідомого, що визначають готовність до сприйняття певних цінностей.

Фіксація прикметного значення поняття “розуміння” важлива для уточнення його соціально-управлінської ролі. У цьому контексті доцільно насамперед звернутися до термінів “адекватне” та “концептуальне”. Так, характеристика “адекватне” щодо розуміння фіксує відповідність реальній ситуації, але не відтворює міру свідомого ставлення суб’єкта до цієї ситуації та, що теж вельми важливо, не обов’язково вказує на глибину проникнення в сутність явища.

Характеристика “концептуальне” розкриває розуміння в контексті його пізнавальної та практичної єдності, вказує на принципову усвідомленість суб’єктом своєї позиції. Тут доречно пригадати, що запозичений з латинської мови термін “концепція” первинно означав якраз розуміння. Сучасне трактування цього поняття фіксує спорідненість концепції з теорією у встановленні закономірностей певного предмету дослідження, а також відрізняється тим, що вказує на можливості практичного застосування теорії із урахуванням бажаних для суб’єкта змін. Публічно прийнята

концепція модернізації певної сфери має органічно поєднати відповіді на запитання “що є?” і “що з цим робити?”, тобто містити характеристики цілісного усвідомлення проблеми і шляхів її вирішення. Проте, беручи до уваги, що далеко не кожен учасник публічно-управлінських процесів соціальних змін піднімається до якраз концептуального (категоріально-принципового) розуміння як реальної ситуації, так і власного ставлення до неї, необхідно змістовно обмежити застосування цієї характеристики. Іншими словами розуміння стає концептуальним лише внаслідок глибокого обґрунтування.

Тому на рівні первинного трактування розуміння як дієвого чинника публічного управління можна віддати перевагу визначенню “притомне”, що поєднує в собі декілька важливих рис, а саме:

- домінування раціональних характеристик у відтворенні реальної ситуації;
- поєднання пізнавальних (когнітивних) і особистісно ціннісних рефлексій;
- вихід за межі безпосередньої даності в площину майбутніх станів;
- постійне опосередкування розумом багатовекторних змін дійсності та прагнення послідовного ставлення до них;
- висока міра усвідомленості власної суб’єктивної самодостатності й відповідної соціальної ідентичності.

На основі зазначеного вище, поняття “розуміння” можна визначити як інтенційну реконструкцію значення предметного (включеного в поле людської діяльності) зрізу дійсності для конкретного суб’єкта соціуму. Іншими словами, розуміння – це знаково-символічний зміст людської культури, що певною мірою раціонально опосередковує її досягнуті й передбачувані форми.

Для повноти розкриття значення розуміння для теорії та практики публічного управління необхідно також провести лінію його розмежування із знанням. Це особливо важливо в силу різних причин, зокрема існуючого ототожнення розуміння і знання та знання й інформації. Насамперед, треба констатувати, що інформація – це ще не знання. Співвідношення між інформацією і знанням визначається не як тотожність, а за допомогою категорій “форма” і “зміст”. Інформація завжди матеріалізована у формі електронних чи вербальних носіїв, існує в об’єктивованому полі та індеферентна до її суб’єктивного сприйняття. Для перетворення інформації в знання потрібна систематизуюча діяльність розсудку із відтворення її ідеального змісту за допомогою категоріального ряду. Знання – це репрезентація певних подій чи явища у формі понять, які розкривають сутнісні властивості предметів, вказують на їх закономірні зв’язки. Необхідно акцентувати описовість знання або його нарративну функцію – відтворення дійсності в її об’єктивній даності. Відповідно, формами презентації знання є факти, поняття, закономірності, теорії тощо.

На відміну від знання, розуміння передбачає реалізацію опосередковуючої дії розуму, інтенційне співвіднесення змісту знання з системою ціннісних значень особистості. Знанню передують ознайомлення, запам’ятовування, а розумінню – пояснення, обґрунтування, усвідомлення, рефлексія. Доречно пригадати влучне висловлювання Геракліта: “Всезнайство – розуму не навчає”.

На думку І. Канта, принципова відмінність між розсудком і розумом (знанням та розумінням) знаходиться у результативній площині – розсудок має обмежену здатність підводити знання під упорядковуючий вплив категорій, а розум виходить на вищий рівень змінних і безконечних значень та реалізує пізнавальну і практичну свободу особи. Індивідуальними формами презентації розуміння є значення, цінність, життєвий смисл,

мотив тощо. У практиці публічного управління розуміння знаходить своє об'єктивне втілення в інституціоналізованих формах – юридичних законах, концепціях, стратегіях, програмах тощо, як їх невід'ємна суть – поєднання досягнутого стану й перспектив розвитку.

Актуальність проблеми розуміння підсилюється також її безпосереднім зв'язком із процесом підготовки управлінців публічного сектора, орієнтацією освітнього процесу на затверджені кваліфікаційні стандарти компетентності. Тут досить актуальною є проблема зв'язку розуміння й знання

Змістовне розрізнення знання й розуміння було здійснене багатьма сучасними науковцями, зокрема американський дослідник Г. Шейтін (Gregory Chartin) стверджує, що “розуміння щодо простого знання представляє глибший його рівень” та “означає здатність піднятися над звичним набором правил пояснення певного предмета” [3]. А на практичній спрямованості розуміння (поряд із пізнавальним значенням знання) наголошував відомий філософ Є. Бистрицький, на думку якого “між науковим знанням і його застосуванням з метою пояснення, передбачення, практичного перетворення реальності є рівень розуміння”, як відповідність знання значенням наявної практики. “Тобто відношення розуміння постійно відтворює саму необхідність віднесення наявного у суб'єкта знання до реальності, щоразу ставлячи його перед необхідністю використовувати це знання в новій предметній ситуації” [4].

Відповідне значення терміна “розуміння” трапляється в багатьох нормативних документах публічного управління. Так, мета “Концепції вдосконалення інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2017 – 2020 роки”, затвердженої Указом Президента України № 43/2017 від 21.02.2017 р., формулюється як “поглиблення формування розуміння і підтримки громадянами” та “підвищення рівня розуміння та довіри з боку громадян України” [5]. Акцентування уваги на важливості концепту “розуміння” для підготовки фахівців зустрічаємо і в Постанові КМ України “Про затвердження Національної рамки кваліфікацій”, де фіксується, що “результати навчання – компетентності, що структуруються як знання, розуміння, уміння, цінності та інші якості” [6]. Тут необхідно наголосити, що професійні стандарти вказаної Національної рамки схвалені відповідно до Загальноєвропейських рамок кваліфікацій. Водночас у Плані заходів із впровадження Національної рамки кваліфікацій на 2016 – 2020 рр. [7] у рубриці “Опис кваліфікаційних рівнів” відсутній пункт “розуміння”, хоча зміст пункту “знання” досить часто розкривається за допомогою якраз розуміння. Справа усугубляється тим, що подібне анулювання розуміння як складової компетентності відбулося у навчально-методичному забезпеченні всіх дисциплін вищої школи. На нашу думку, такий стан професійної орієнтації не відповідає сучасним вимогам, йде в розріз із потребами формування високопрофесійних фахівців. Особливо це стосується соціально-управлінської публічної сфери, з її динамічністю, полісуб'єктністю, інваріантністю тощо.

Певною мірою таке звуження структури компетентності публічних управлінців (як і багатьох інших фахівців) пояснюється намаганням пов'язати систему освіти України лише з ринком праці [8], що безсумнівно обмежує вимоги часу та соціальні стандарти компетентності.

Для практики публічного управління важливо розрізнити полісуб'єктність розуміння, що проявляється на особистісному та різного роду загальності соціальному рівні. Формування особистісного рівня розуміння відбувається шляхом складних процесів

опосередкування різних думок, інтенційно спрямованої рефлексії та визначення принципових (концептуальних) ставлень і переконань. Засобом формування розуміння на соціальному рівні прийнято вважати дискурс, який визначається як спосіб раціонального обговорення наявних суспільних проблем для формування ідентичного ставлення до них і шляхів їх вирішення. Значення дискурсу для публічного управління зумовлено тим, що він сприяє опосередкуванню теорії та практики, пошуку й реалізації ефективної моделі модернізації суспільства та оптимізації взаємодії всіх суб'єктів суспільного розвитку.

Кристалізація конкретного розуміння засобами публічно-управлінського дискурсу відбувається шляхом поєднання трьох лінгвістичних складових дискурсу – семантики (відношення понять до дійсності), синтаксису (узгодження значень понять між собою) та прагматики (визначення ставлення суб'єкта знань до визначеної мовою практики) [9]. Так, з точки зору семантики здійснюється об'єктивне, неупереджене відтворення певного зрізу дійсності – стану, процесу, діяльності тощо. З точки зору семіотики (синтаксису) – вимога дотримуватися єдності мови й мовлення та визначеного набору правил мовлення. А з точки зору прагматики – концептуально визначена послідовність практичного ставлення суб'єкта до дійсності.

Іншими словами, семантичний аспект відкритого управлінського дискурсу формує об'єктивну істинність знань, забезпечує адекватність сформованої картини дійсності самій дійсності. У цьому контексті синтаксис забезпечує логічну послідовність знань шляхом встановлення зв'язку “сутність – явище” або теоретично узагальнене знання стає розумінням цілісності предмета. Рівень прагматика з необхідністю включає опосередкування (рефлексію) суб'єктом управління власних усвідомлених потреб і мотивів, співставлення їх із попередньо досягнутим розумінням і формування на цій основі управлінських рішень, концепцій, стратегій, програм, кодексів тощо. Якраз у цьому контексті Ю. Габермас розкриває зміст дискурсу за допомогою трьох взаємодоповнюючих характеристик – істинність, розумність та значущість [10]. Тому необхідно наголосити, що змістом публічного дискурсу є формування спільного розуміння, а вказані властивості – його сутнісними ознаками.

Проблема дискурсивного розуміння дійсності особливо актуальною стала в контексті сучасної інформаційної війни, що набула в умовах постіндустріального суспільства особливих гібридних форм. Останні виявляються в свідомому продукуванні псевдо-фактів, поширенні фейків тощо. Відомий американський дослідник Ф. Фукуяма робить висновок: “Однією з найбільш яскравих рис 2016 року і його вкрай незвичайної політики була поява світу “пост-фактів”, в якому буквально всі надійні джерела інформації опинилися під питанням; їм протистояли факти сумнівної якості і походження” [11]. Тим самим відбувається розмивання розуміння реальних процесів, їх підміна сурогатними формами знання. Якщо традиційні способи використання інформації як засобу владного впливу зводилася до обмеження та дозування доступу до неї, то в умовах існування Всесвітньої мережі Інтернету “репресивні авторитарні держави навчилися протистояти прогресивному трендові доступності інформації”, зокрема “за допомогою вербування легіонів тролів і запуску ботів заповнювали мережу неправдивою інформацією, як в Росії” [12]. Актуальність проблеми правильного розуміння дійсності (особливо публічної сфери діяльності) підсилюється тим, що більшу частину отримуваної інформації пересічна людина не в змозі перевірити. А рівень довіри до різних джерел інформації дуже низький і відповідно розуміння

конкретної ситуації обмежується особистісними баченнями, міра суб'єктивності яких залежить від низки випадковостей і є досить високою. Тому для представників публічного управління вельми важливо посылатися на декілька джерел інформації, піддавати сумніву окремі інформаційні приводи, чіткіше визначати можливості суб'єктивної заангажованості повідомлення й орієнтуватися на формування конструктивного змісту розуміння. Раціональний контекст розуміння, його спорідненість інтенційно усталеним переконанням та дискурсивна практика формування дає змогу виважено ставитися до будь-яких фактів, "вписувати" їх у цілісну картину дійсності.

Необхідною складовою розуміння є визначення особою власної ідентичності – внутрішньої приналежності до певних позицій – соціальних, політичних, моральних, правових і духовних. Ідентичність – це усвідомлення спільних патернів, матриць, що формують ціннісні орієнтири діяльності й поведінки, ставлення до інших тощо. Раціональна сутність розуміння протистоїть різним проявам зведення значення до його спрощених варіантів – психологічних архетипів, що налаштовують на соціальну ворожнечу, зокрема зумовлюють розрізнення в межах "свій – чужий". Так, типовим симулякром-архетипом сучасної інформаційної війни є концепт "руського мира" – одна з ключових ідеологем Кремля, пропагандистський покруч, що спотворює історію в інтересах імперських амбіцій, спрямовує сприйняття світу у хибне русло надуманих (фейкових) ідей і розумінь.

За вказаних умов, розвиток публічного управління в Україні значною мірою залежить від успішного вирішення низки завдань, зокрема від формування спільного розуміння ключових завдань сьогодення й досягнення на цій основі ідентичності й порозуміння, а саме:

- протистояння інформаційній війні, а також політично заангажованим і корумпованим джерелам інформації в аспекті поширення правдивої інформації й формування у громадян притомного розуміння соціальних проблем;

- посилення раціональних державоцентристських значень і сенсів шляхом акцентування уваги на національних інтересах, необхідності підвищення ролі громадськості у вирішенні актуальних завдань розвитку;

- урахування всієї множини можливих спрощених розумінь і підходів до викликів сьогодення та обґрунтування і роз'яснення справжніх значень здійснюваних управлінських заходів;

- розширення ролі науково-експертного середовища й інших незалежних інституцій у формуванні притомного розуміння публічних процесів за допомогою розгорнутого дискурсу;

- напрацювання й включення в навчальний процес підготовки фахівців з публічного управління дисциплін із формування концептуального розуміння соціально-політичних процесів та інше.

Отже, проблема сутнісного розуміння соціально-управлінських процесів і шляхів їх оптимізації є актуальною для розвитку публічного управління в Україні, а її вирішення має стати необхідною передумовою його соціальної ефективності. Перспективними завданнями наукового дослідження аналізованої теми мають стати соціально-психологічні, управлінські та політичні аспекти формування концептуального розуміння, шляхи і методи досягнення консенсусу у вирішенні злободених питань суспільного розвитку.

Список використаної літератури

1. Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика [Текст] / М. Вебер ; пер. з нім. Олександр Погорілий. — К. : Основи, 1998. — С. 104.
2. Там само. — С. 156.
3. Gregory Chaitin. The limits of reason / Gregory Chaitin // Scientific American 294 [Electronic resource]. — 2006. — № 3. — March. — Access mode : www.cs.auckland.ac.nz/~Chaitin/sciamer3.html.
4. Бистрицький Є. Місце розуміння у пізнавальному досвіді / Є. Бистрицький // Філософська думка [Текст]. — 1985. — № 5. — С. 37—46.
5. Концепція вдосконалення інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2017 – 2020 роки [Електронний ресурс] : затверджена Указом Президента України № 43/2017 від 21.02.2017 р. — Режим доступу : <http://xn--80aagahqwyibe8an.com/prezidenta-ukrajini-ukazi/kontseptsiya314755.html>.
6. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України № 1341 від 23.11.2011 р. — Режим доступу : <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-nacionalnoyi-ramki-kvalifikacii-doc81930.html>.
7. Про затвердження плану із впровадження Національної рамки кваліфікацій на 2016 – 2020 рр. [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1077 від 14.12.2016 р. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1077-2016-%D1%80>.
8. Гриневич Л. Національна рамка кваліфікації є ключовим документом для забезпечення навчання впродовж життя [Електронний ресурс] / Л. Гриневич. — Режим доступу : <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2016/07/05/nacjonalna-ramka-kvalifikacziyi-e-klyuchovim-dokumentom-dlya-zabezpechennya-navchannya>.
9. Попович М. Бути Людиною [Текст] / М. Попович. — К. : Наукова думка, 2012. — С. 52.
10. Габермас Ю. Залучення іншого: Студії з політичної теорії [Текст] / Ю. Габермас ; пер. з нім. А. Дахній ; наук. ред. Б. Поляруш. — Львів : Астролябія, 2006. — 416 с.
11. Фукуяма Ф. Ласкаво просимо у світ Дональда Трампа [Електронний ресурс] / Ф. Фукуяма. — Режим доступу : <http://nv.ua/ukr/opinion/fukuama.html>.
12. Там само.

*Стаття надійшла до редакції 28.03.2017
Схвалена до друку редколегією 18.04.2017*

P. Petrovskyi

**THE PROBLEM OF UNDERSTANDING IN THE CONTEXT
OF PUBLIC ADMINISTRATION DEVELOPMENT IN UKRAINE**

This article examines the phenomenon of understanding as a result of rational mediation of cognitive and value-practical meanings. The article reveals the difference between the knowledge and skills. The necessity of forming discursive understanding of the problems of social development in public administration is substantiated as one of the necessary conditions for their solution.

Key words: cognitive dissonance, knowledge, understanding, conscious understanding, discourse, discursive understanding, public administration.